

Dr Nebojša Vladislavljević*

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

MEDIJI, „INDEKSIRANJE“ ODNOSA SNAGA I SLOBODA ŠTAMPE POSLE PETOG OKTOBRA

Pad nedemokratske vlasti Petog oktobra otklonio je ključnu prepreku za uspostavljanje slobode štampe. Pluralističko izveštavanje o političkom životu u štampanim i elektronskim medijima postalo je pravilo, a pravni, ekonomski i politički milje u kojem su mediji funkcionisali značajno su se poboljšali, reflektujući uspostavljanje demokratskih ustanova u celini. I pored toga, naši dometi u toj oblasti ostali su znatno ispod onih u starim demokratijama Zapadne Evrope i Severne Amerike, pa i mnogim novim demokratijama. Čak ni taj nivo slobode štampe nije se dugo održao, a stanje se postepeno pogoršava poslednjih godina. Danas opozicija sve teže obezbeđuje pristup štampi i televizijskim kućama, a ključna stranka vladajuće koalicije dominira medijima. Kritička ocena delovanja vlasti u medijskom izveštavanju najčešće izostaje, a pojedine medijske kuće postaju propagandne mašine vođe vladajuće koalicije. Štaviše, najuticajnije političke emisije skidaju se sa programa vodećih televizijskih kuća. U ovom tekstu ukazujem na moguća objašnjenja takvog trenda.

Konvencionalno objašnjenje ističe bitno različito političko nasleđe stranaka na vlasti od pada Miloševića do danas. Pošto su stranke Petog oktobra – ujedinjene u Demokratskoj opoziciji Srbije (DOS) – bile posvećene uspostavljanju demokratskih ustanova, usmerenju izoštrenom tokom višegodišnje borbe sa nedemokratskim režimom, prirodno je da je nivo slobode štampe bitno poboljšan u vreme njihove vlasti. Smene na vrhu u tom razdoblju između stranaka iz te grupacije nisu bitno uticale na kvalitet demokratskih ustanova, uključujući i slobodu štampe. Takođe, činjenica da su posle predsedničkih i skupštinskih izbora 2012. godine punu kontrolu nad ključnim polugama vlasti uspostavile stranke i stranke-naslednice starog režima, pre svega Srpska napredna stranka (SNS) i Socijalistička partija Srbije (SPS), koje su vršile represiju nad medijima tokom devedesetih i od tada imale ambivalentan odnos prema slobodi štampe, reflektovala se i u pogoršanju relevantnih pokazatelja u ovoj oblasti. Nova retorika tih stranaka, koja naglašava značaj evropskih integracija, ekonomskog i demokratskog razvoja, nije bitno promenila njihov odnos

* Kontakt: n.vladislavljevic@fpn.bg.ac.rs

prema medijima, naglašavaju predstavnici opozicionih političkih stranaka i dela nevladinih organizacija i udruženja. To objašnjenje je kompatibilno sa većim delom trenda promene nivoa slobode štampe posle Petog oktobra, ali deo ostaje van nje-govog domašaja: pojedini pokazatelji govore da je stanje u ovoj oblasti pogoršano i pre izbora 2012. godine, to jest pre dolaska stranaka starog režima na vlast, mada u znatno manjoj meri nego kasnije.

Moguće je i drugačije, pomalo cinično objašnjenje: pad Miloševića i prelazak praga demokratije otvorili su prostor za drugu vrstu politike u kojoj sve političke stranke, bez obzira na političko nasleđe, pokušavaju da osvoje vlast i da se što duže zadrže u toj situaciji, ne birajući mnogo sredstva. U takvoj političkoj igri ograničavao ih je samo nepovoljan odnos političkih snaga, a ne demokratske vrednosti, ustav i zakoni. Ideologija i politička uverenja nisu značili mnogo, dominirali su oportunisti, zloupotrebljavajući vlast ako im trenutni odnos snaga to omogućava. Dakle, dostignuti nivo slobode štampe u prvoj deceniji posle pada Miloševića štitila je ravnoteža snaga u političkom životu unutar vlasti i između vlasti i opozicije, a ne demokratska uverenja predstavnika stranaka Petog oktobra. Slabljenje ravnoteže snaga negativno se odrazilo i na slobodu štampe i pre izbora 2012. godine, a nepostojanje te ravnoteže posle izbornog i političkog kolapsa stranaka Petog oktobra olakšalo je novoj vlasti pritiske na štampane i elektronske medije. To potencijalno objašnjenje takođe je kompatibilno sa većim delom trenda promene nivoa slobode štampe od Petog oktobra do danas, mada verovatno ne može da objasni zašto situacija u ovoj oblasti danas nije još nepovoljnija, imajući u vidu obim dominacije SNS-a u političkom životu u poslednje tri-četiri godine.

Oba ova objašnjenja podrazumevaju da se politički pritisci neposredno odražavaju na kvalitet medijskog izveštavanja o političkom životu, delom i u obliku autocenzure. Ipak, osim političkih pritisaka, na medijsko izveštavanje utiču i drugi činioci, na primer, šire ekonomsko i političko okruženje u kojem mediji funkcionišu, i organizacija i profesionalizam u medijskim kućama. U ovom tekstu analiziram uticaj političkog konteksta na medijsko izveštavanje i slobodu štampe, oslanjajući se na teoriju „indeksiranja“ koja objašnjava bitno drugačiji oblik medijskog izveštavanja – o međunarodnim sukobima i spoljnoj politici – u bitno različitom političkom miljeu, u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Prilagođena političkom miljeu novih demokratija, odnosno država koje su uspostavile demokratske ustanove u poslednje tri-četiri decenije, ta teorija sugeriše da medijsko izveštavanje o politici nije isključivo proizvod pritisaka vlasti na vlasnike medija, urednike i novinare, već izvire i iz dinamike kojom mediji u demokratskim zemljama „beleže“ odnose političkih snaga, što reflektuje politički uticaj i kredibilnost ključnih učesnika u političkom životu i njihovu sposobnost da medijima nametnu svoju verziju događaja. Preliminarna, delimična empirijska provera ovog argumenta pokazuje da to, nijansirano objašnjenje ima potencijal da dopuni druga dva objašnjenja i da osvetli složene uslove u kojima mediji funkcionišu u miljeu novih demokratija.

U sledećem odeljku izlažem osnovne elemente teorije „indeksiranja“ i primenjujem je u bitno izmenjenom obliku na analizu medijskog izveštavanja i slobode štampe u novim demokratijama. Zatim slede kratak pregled ocena slobode štampe iz izveštaja relevantnih nezavisnih organizacija i analiza političkih uslova koji su

presudno uticali na takvo stanje. Prvi deo analize tih uslova obuhvata razdoblje od Petog oktobra do izbora 2008. godine, u kojem je postojala ravnoteža snaga unutar vlasti i između vlasti i opozicije, i naredne četiri godine, kada opstaje samo potonji oblik ravnoteže. Drugi deo empirijske analize usredsređen je na razdoblje od izbora 2012. godine do danas, a naročito na kolaps stranaka Petog oktobra i njegove posledice za slobodu štampe. Konačno, ukazujem na bitna ograničenja ove analize i na šire implikacije tog teorijskog i empirijskog argumenta za slobodu štampe u našoj zemlji u narednim godinama.

1. MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE I „INDEKSIRANJE“ ODNOSA POLITIČKIH SNAGA

Teorija „indeksiranja“ nastala je analizom medijskog izveštavanja o spoljnoj politici u kontekstu starih demokratija, konkretno SAD. Prema toj teoriji, izveštavanje ključnih (*mainstream*) medija o međunarodnim sukobima uglavnom odražava odnos snaga u vlasti i među političkim elitama. U situacijama u kojima postoji konsenzus u zvaničnim krugovima o ključnim pitanjima spoljne politike, uključujući velike opozicione stranke, medijski izveštaji odražavaju taj konsenzus u velikoj meri. To se dešava čak i kada postoje pouzdana saznanja iz nezvaničnih krugova o nedostacima te politike ili o značajnim događajima o kojima se ne izveštava. Nasuprot tome, u situacijama u kojima se uticajni pojedinci iz vlasti, predstavnici nekih političkih ustanova ili značajne političke stranke otvoreno suprotstavljaju takvoj politici, medijsko pokrivanje određenog aspekta spoljne politike znatno je manje ograničeno i uglavnom odražava različite poglede na tu politiku. Čak i tada, medijsko izveštavanje – sadržaj vesti, njihova istaknutost i trajanje, kao i davanje prostora pojedinim izvorima informacija – uglavnom reflektuje različite perspektive u srazmeri sa procenom odnosa snaga među ključnim političkim igračima i njihovom sposobnošću da utiču na medije, to jest da „spinuju“ informacije. Dakle, manje je važno da li su određeni stavovi u vestima zasnovani na kredibilnim informacijama, značajnije je ko ih podržava i da li im se suprotstavljaju uticajni učesnici političkog života.¹

Jedan od primera jeste izveštavanje uticajnih američkih medija o ekstremnom ponašanju prema ratnim zarobljenicima u zatvoru Abu Graib u Iraku, koji je bio pod kontrolom američke vojske. Mediji su uglavnom izveštavali o tim događajima kao „maltretiranju“ i „zloupotrebi“, u skladu sa zvaničnim izvorima, iako su postojale informacije iz kredibilnih nezvaničnih izvora da je reč o namernom zlostavljanju ili mučenju zatvorenika. U početku, posle objavljivanja relevantnih fotografija i drugih materijala koji su nedvosmisleno potvrdili da su američki vojnici mučili, ili namerno zlostavljali, ratne zarobljenike, pojedini mediji su koristili odgovarajuće izraze. Čim je pak postalo očigledno da za takvu praksu ne postoji podrška u zva-

1 W. L. Bennett, „Toward a Theory of Press-State Relations in the United States“, *Journal of Communication* 2/1990, 106; J. Zaller, and D. Chiu, „Government’s little helper: U.S. press coverage of foreign policy crises, 1945–1991“, *Political Communication* 4/1996, 385–405; W. L. Bennett, R. G. Lawrence and S. Livingston, *When the Press Fails: Political Power and the News Media from Iraq to Katrina*, Chicago, IL, University of Chicago Press, 48–50; N. Vladislavljević, „Media Framing of Political Conflict“, MeCoDEM working paper, University of Leeds, May 2015, 8.

ničnim krugovima, uključujući i opoziciju, ubrzo su zamenjeni neutralnim izrazima, kao što je „zloupotreba“.²

Bitno je naglasiti da takvo medijsko „beleženje“ ključnih elemenata spoljne politike, odnosno bez njenog kritičkog razmatranja, ne izvire iz njihovog strančarenja, odnosno svrstavanja uz nosioce vlasti. Paradoksalno, to je posledica novinarskog oslanjanja na profesionalne norme objektivnosti koje u demokratijama, između ostalog, podrazumevaju korišćenje i stalno pokrivanje institucionalnih izvora informacija. Takvom rezultatu doprinosi i nepostojanje kapaciteta manje bitnih političkih i drugih igrača, kao što su marginalne političke stranke, društveni pokreti i udruženja, da nametnu svoju verziju događaja medijima. Nasuprot tome, vladajući krugovi se oslanjaju na institucionalne prednosti koje im obezbeđuju gotovo stalni pristup medijima, kao što su konferencije za štampu i brifinzi, zvanična putovanja, istrage, sudski procesi i rasprave u parlamentu. U svakom slučaju, takvo „indeksiranje“ odnosa političkih snaga umesto kritičkog razmatranja relevantnih problema pokreće pitanje političke odgovornosti i manipulacije i dovodi u pitanje normativni stav o nezavisnosti medija i njihovom uticaju u zapadnim demokratijama.³ Pojedini autori zaključuju da postoji „polunezavisna štampa“ u kojoj je oslanjanje novinara na zvanične izvore ponekad prekinuto „trenucima relativne nezavisnosti“.⁴

Ipak, takav zaključak nije primenljiv na politički život u celini, a naročito ne na one oblasti političkog procesa od kojih u najvećoj meri zavise opstanak i kvalitet demokratije. Naime, u spoljnoj politici i nekim drugim oblastima, politička kompeticija nije visoko institucionalizovana, to jest ne postoje posebne norme koje zahtevaju od novinara da obezbede predstavljanje različitih, pa i oštro suprotstavljenih političkih stavova. Zato medijsko izveštavanje često zavisi od kontekstualnih činilaca, kao što je odnos političkih snaga. Nasuprot tome, u onim oblastima u kojima postoji visok nivo institucionalizacije političkog takmičenja – jer se nalaze u središtu demokratskog procesa – mediji se u izveštavanju rukovode posebnim normama i rutinski predstavljaju suprotstavljene zahteve i stavove. Primer su izborne kampanje u kojima različiti instrumenti, kao što su često oslanjanje na nezavisna istraživanja javnog mnjenja, podržavaju takvo medijsko izveštavanje. Izgleda da su parlamentarne i debate o pojedinim javnim politikama negde između.⁵ Upravo razlika u nivou institucionalizacije političkog takmičenja u različitim oblastima političkog života, od kojeg zavisi i medijsko pokrivanje političkog života, otvara prostor za objašnjenje medijskog izveštavanja u novim demokratijama – ne samo niti prvenstveno o spoljnoj politici, već o ključnim aspektima demokratskog procesa.

2 W. L. Bennett, R. G. Lawrence and S. Livingston, „None Dare Call It Torture: Indexing and the Limits of Press Independence in the Abu Ghraib Scandal“, *Journal of Communication* 3/2006, 467–485; Bennett *et al.* (2007), poglavlje 3. Za kritički osvrt na ovu empirijsku analizu vidi C. M. Rowling, T. M. Jones and P. Sheets, „Some Dared Call It Torture: Cultural Resonance, Abu Ghraib, and a Selectively Echoing Press“, *Journal of Communication*, 6/2011, 1043–1061.

3 R. M. Entman, *Democracy without Citizens: Media and the Decay of American Politics*, Oxford University Press, Oxford 1989, 37–38; Bennett *et al.* (2007), 28–30, 48–50.

4 Bennett *et al.* (2007), 106.

5 Bennett (1990), 106–107; Bennett *et al.* (2007), 48–50. Vid. i Vladislavljević (2015), 14–15.

Ovde je reč o bitno različitim političkim miljeima, starim demokratijama Zapadne Evrope i Severne Amerike, s jedne strane, i novim demokratijama „trećeg talasa“, onima koje su uspostavile demokratske ustanove u poslednjoj četvrtini prošlog veka i kasnije, odnosno u Južnoj Evropi, Latinskoj Americi, Istočnoj Aziji, Istočnoj Evropi i nekim državama u drugim delovima Azije i Afrike, s druge strane. Ključna razlika je u obliku institucionalizacije pravila političke igre. U prvim se najveći deo političkog života odvija na osnovu formalnih pravila – ustava i zakona; u drugima, formalna pravila dominiraju kada je reč o osnovnim merilima demokratije – izborom procesu i zaštiti osnovnih sloboda – ali u drugim oblastima političkog života ponašanje ključnih političkih igrača uglavnom sledi neformalna pravila, kao što su klijentelizam i korupcija. U većini starih demokratija, osim vertikalne odgovornosti izabranih funkcionera građanima – koje se uspostavlja putem izbora – postoji i horizontalna odgovornost, to jest kontrola izvršne vlasti od drugih grana vlasti i nezavisnih tela; u većini novih demokratija ovaj drugi oblik odgovornosti uglavnom ne funkcioniše iako postoje odgovarajući organi.⁶

Takvo razlikovanje starih i novih demokratija počiva na minimalnom proceduralnom shvatanju demokratije, široko prihvaćenom u empirijskoj analizi savremene demokratije i demokratizacije, pre svega kada je reč o državama koje su napustile nedemokratsku vladavinu u poslednje tri-četiri decenije. To određenje demokratije uključuje tri elementa: slobodne, poštene i takmičarske izbore; zaštitu (ili bar nepostojanje sistematskog ograničavanja) osnovnih sloboda i prava, naročito slobode govora, štampe i udruživanja, i nepostojanje rezervisanih domena ili vanustavnih činilaca koji ograničavaju delovanje izabranih državnih funkcionera.⁷ Podrazumeva se da su ti elementi demokratije institucionalizovani u političkom životu i da najznačajniji politički činioци očekuju da će takvo stanje potrajati. Ne treba mešati povremene taktičke ustupke vlasti opoziciji sa postojanjem pravila koja se uglavnom poštuju u razdoblju dužem od jednog izbornog ciklusa.⁸

Ključni nedostatak minimalnog proceduralnog pojma demokratije je preterani fokus na kvalitet izbora. Demokratske ustanove ređe se danas ugrožavaju izborom krađom ili otvorenom represijom; umesto toga, autoritarno nastrojene vlasti otežavaju pristup opozicije državnim ustanovama, resursima i medijima, najčešće između izbora, podrivajući tako takmičarsku dimenziju demokratije. Sistematsko sprečavanje pristupa opoziciji medijima i finansiranju drastično otežava efektivno

6 G. O'Donnell, „Illusions About Consolidation“, *Journal of Democracy* 2/1996, 34–51; G. O'Donnell, „Horizontal Accountability in New Democracies“, *Journal of Democracy* 3/1998, 112–126.

7 R. Dahl, *Democracy and Its Critics*, Yale University Press, New Haven 1989, 221; P. Schmitter and T. L. Karl, „What Democracy Is . . . and Is Not“, in *The Global Resurgence of Democracy*, ed. L. Diamond and M. F. Plattner, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1996, 55–56; O'Donnell (1996), 35; D. Collier and S. Levitsky, „Democracy with Adjectives: Conceptual Innovations in Comparative Research“, *World Politics* 3/1997, 430–451; L. Diamond, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1999, 7–15; S. Levitsky and L. A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, 5–6.

8 N. Vladislavljević, „Demokratija, konsolidacija demokratije i primer Srbije“, u M. Podunavac (ur.), *Ustav i demokratija u procesu transformacije*, Fakultet političkih nauka –Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd 2011, 199.

takmičenje na izborima, dok nepostojanje resursa često dovodi do cepanja i kolapsa opozicionih stranaka između izbora.⁹ Niži nivo institucionalizacije političke kompeticije u mnogim novim demokratijama, pre svega između izbora, odražava se i na medijsko izveštavanje koje karakteriše „indeksiranje“ odnosa snaga u znatno većoj meri nego u miljeu starih demokratija. To se odnosi čak i na one oblasti koje su u centru političke utakmice u demokratijama, uključujući izborne kampanje, a naročito razdoblja između izbora. Formalna pravila o ravnopravnom predstavljanju stranaka u medijima tokom izborne kampanje izigravaju se na razne načine. Ključna posledica niskog nivoa formalne institucionalizacije demokratskog procesa, pre svega između izbora, jeste da medijsko izveštavanje zavisi ne samo od formalnih pravila, već i od šireg političkog konteksta, naročito od odnosa političkih snaga.

Taj argument se može operacionalizovati na sledeći način. Najveća garancija pluralističkog izveštavanja medija o političkom životu novih demokratija jesu situacije u kojima postoji dvostruka ravnoteža snaga, unutar vlasti i između vlasti i opozicije. Takva ravnoteža – na primer, u koalicionim vladama bez dominantnih političkih stranaka, nasuprot kojih stoji jaka i kredibilna opozicija ili razdoblja „kohabitacije“ u polupredsedničkim sistemima – proizvodi širi krug političkih činilaca čiji se stavovi „beleže“ u medijskom izveštavanju. Zvanični izvori ovde uključuju predstavnike različitih političkih stranaka: predstavnike vladajuće koalicije kada je reč o izvršnoj vlasti, kao i predstavnike ključnih opozicionih stranaka u parlamentu. Kredibilitet ključnih političkih igrača, odnosno kako šira politička javnost ocenjuje njihovu legitimnost i značaj kao relevantnih učesnika u demokratskom procesu, takođe je važan. Pozitivna ocena te javnosti podiže im politički uticaj, a negativna ocena ga umanjuje, čak i kada ulaze u red zvaničnih izvora, što utiče na obim „registovanja“ njihovih stavova u medijskom izveštavanju.

Druga mogućnost je ravnoteža snaga između vlasti i opozicije, koja omogućava nešto niži nivo pluralističkog izveštavanja. Primer su jednostranačke vlade, ili koalicione vlade s dominantnom strankom, kojima se suprotstavlja dobro organizovana opozicija sa značajnom podrškom u biračkom telu. Ovde i dalje postoji više zvaničnih izvora koje mediji koriste u izveštavanju, ali i neravnopravan odnos između njih, kao i bitno različite sposobnosti „spinovanja“ informacija usled različitog pristupa materijalnim i drugim resursima. Konačno, ako snažna i kredibilna opozicija ne postoji, verovatno će medijsko izveštavanje odslikavati stavove vlasti u najvećoj meri. Monolitno izveštavanje ovde izvire iz toga što mediji „beleže“ neravnopravan odnos političkih snaga, kao i iz toga što opozicione stranke i druge autonomne organizacije i udruženja nemaju organizacione i druge kapacitete da svoje stavove nametnu medijima u dužem razdoblju.

U empirijskoj proverbi tog teorijskog argumenta na primeru Srbije posle Miloševića koristim podatke iz relevantnih izveštaja Freedom housea, nezavisne organizacije koja priprema redovne godišnje izveštaje o političkim slobodama, slobodi štampe, slobodama na internetu i pravima žena u gotovo svim državama i teritorijama na svetu, kao i materijale iz domaćih akademskih i drugih izvora. Ti izvori imaju nešto širi fokus od onoga koji predviđa teorija „indeksiranja“ jer obuhvataju ne samo

9 S. Levitsky and L. A. Way, „Why Democracy Needs a Level Playing Field“, *Journal of Democracy*, 1/2010, 57–58, 63–64; Levitsky and Way (2010a), 9–12.

analizu medijskog izveštavanja već i analizu pravnog okvira u kojem mediji funkcionišu, eventualne političke pritiske i ekonomske uticaje na medije, dakle uslove neophodne za postojanje slobode štampe. Relevantne kvantitativne analize medijskog izveštavanja o političkom životu u Srbiji gotovo da ne postoje i nešto širi empirijski fokus ovde služi kao delimična, mada nedovoljna zamena za takve analize.

2. OCENE SLOBODE ŠTAMPE POSLE PETOG OKTOBRA

Međunarodni nezavisni izveštaji o slobodi štampe u Srbiji posle Petog oktobra govore da je štampa samo delimično slobodna. Veliki iskorak u toj oblasti u prvim godinama demokratizacije pratila je višegodišnja stagnacija, a poslednjih pet-šest godina sledi drastično urušavanje dostignutog nivoa slobode štampe, naročito posle povratka na vlast stranaka Miloševićevog režima iz devedesetih. Dakle, ti izvori ocenjuju da Srbija ne ulazi u red država sa slobodnim medijima, kao što su one u Zapadnoj Evropi i Severnoj Americi ili pojedinim zemljama Srednje Evrope, niti spada u grupu nedemokratskih zemalja u kojima takve slobode ne postoje. Izveštaji Freedom House se ne zaustavljaju na tako grubom grupisanju država, već uključuju i nijansirane ocene, u brojčanom obliku, kao i dodatna, opisna obrazloženja tih ocena. Izveštaj o slobodi štampe označava države u kojima je štampa slobodna ocenama od 0 do 30; ocene od 31 do 60 odnose se na zemlje u kojima postoji delimična sloboda štampe; konačno, štampa nije slobodna u državama koje su označene ocenama od 61 do 100. Dakle, Srbija ulazi u red država koje su znatno bliže državama u kojima postoji sloboda štampe od onih u kojima takve slobode nema: ocene za godine 2002–2014. nalaze se u rasponu 33–40 (tabela 1). Slično je stanje i u nekim susednim državama: raspon ocena za Hrvatsku u istom razdoblju je 33–40 i Bugarsku 30–39. S druge strane, situacija je nepovoljnija u Rumuniji – raspon ocena je 38–47 – i Makedoniji, sa ocenama od 45 do čak 58.¹⁰

Tabela 1.

Stanje slobode štampe u Srbiji, 2000–2014, prema izveštaju Sloboda štampe*

Godina**	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Ocena	56	45	40	40	40	40	39
2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
39	39	35	33	35	36	37	40

* Ocene se odnose na Srbiju i Crnu Goru pre 2006. godine i uključuju Kosovo pre 2009. godine.

** Godina se odnosi na godinu u kojoj je sloboda štampe analizirana; izveštaji su objavljivani godinu dana kasnije (na primer, ocena 45 važi za 2001, a izveštaj je objavljen 2002. godine). Izvor: Freedom House (2015).

10 Freedom House, *Freedom of the Press: Detailed Data and Sub-scores, 1980–2015*, 2015 (<https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2015>).

Nivo slobode štampe u Srbiji bitno je potcenjen u razdoblju od 2001. do 2008. godine. Naime, naglo poboljšanje ocene za 2009. godinu odražava činjenicu da su prethodni izveštaji za Srbiju uključivali i ocenu stanja slobode štampe na Kosovu. Posebni izveštaji za Kosovo pripremljeni su za 2009. i naredne godine (objavljivani od 2010. godine). Ocena slobode štampe za Kosovo za 2009. godinu jeste 53 – dakle značajno nepovoljnija od zajedničke ocene u prethodnim godinama – pa se može zaključiti da je bročani rezultat koji reflektuje nivo slobode štampe u Srbiji od 2001. do 2008. godine, ne računajući teritoriju pod kontrolom UNMIK-a i kosovskih političkih ustanova, realno niži za nekoliko bodova. Imajući to u vidu, stanje slobode štampe u Srbiji značajno je poboljšano u prvim godinama posle pada Miloševića, zatim nije bilo bitnih izmena sve do blagog poboljšanja 2010. godine, a od tada se stanje postepeno ali značajno pogoršava, gotovo do nivoa zatečenog posle pada Miloševića (tabela 1).

Slične ocene postoje i u drugoj vrsti izveštaja *Freedom House*, *Države u promenama*,¹¹ koji se odnosi samo na postkomunističke zemlje (tabela 2). Ocena nezavisnosti medija ovde čini samo deo opšte ocene funkcionisanja demokratije, zajedno sa ocenama demokratskog upravljanja, izbornog procesa, civilnog društva, upravljanja u lokalnim zajednicama, nezavisnosti pravosuđa i nivoa korupcije. Ocene nivoa demokratije od 1 do 2,99 označavaju stanje konsolidovane demokratije, 3,00 do 3,99 polukonsolidovane demokratije, 4,00 do 4,99 mešovite ili hibridne režime, 5,00 do 5,99 polukonsolidovane autoritarne režime i 6,00 do 7,00 konsolidovane autoritarne režime.

Tabela 2. Stanje nezavisnosti medija i demokratije u Srbiji, 2004-2015, prema izveštaju *Države u promenama**

Godina**	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Nezavisnost medija	3,25	3,25	3,50	3,75	3,75	4,00
Demokratija	3,75	3,71	3,68	3,79	3,79	3,71
Godina**	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Nezavisnost medija	4,00	4,00	4,00	4,00	4,25	4,50
Demokratija	3,64	3,64	3,64	3,64	3,68	3,75

* Ocene se odnose samo na Srbiju, bez teritorije pod kontrolom UNMIK-a i privremenih kosovskih ustanova (postoje posebne ocene za Kosovo i Crnu Goru).

** Godina se odnosi na godinu u kojoj je analizirana nezavisnost medija; izveštaji su objavljeni godinu dana kasnije (na primer, ocena 3,25 važi za 2005, a izveštaj je objavljen 2006. godine). Izvor: Freedom House (2005-2016).

11 Freedom House, *Nations in Transit* (reports from 2005 to 2016) (<https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2016>).

Prema tom izveštaju, nivo nezavisnosti medija 2004–2005. godine bio je prilično visoko ocenjen, imajući u vidu veoma loše stanje zatečeno posle pada Miloševića i oštre sukobe između stranaka bivšeg DOS-a u narednim godinama. Od tada pa do danas stanje u ovoj oblasti se postepeno pogoršava tako da postoji jasan trend slabljenja nezavisnosti elektronskih i štampanih medija. Zanimljivo je da je nezavisnost medija bolje ocenjena od nivoa demokratije u celini do 2008. godine, s tim što je razlika u prve dve godine značajna. Od 2009. godine do danas ukupna ocena nivoa demokratije nije se bitno izmenila, ali se ocene nezavisnosti medija bitno pogoršavaju, naročito u poslednje dve godine. Dakle, sada se stanje u ovoj oblasti ocenjuje kao znatno nepovoljnije nego u drugim oblastima relevantnim za ocenu demokratije u celini (tabela 2).

Da li je objašnjenje koje ističe različit odnos prema medijima stranaka Petog oktobra i stranaka starog režima koje izvire iz njihovog različitog političkog nasleđa u skladu sa tim ocenama slobode štampe? U velikoj meri jeste, pošto se vladavina stranaka iz prve grupe uglavnom poklapa sa višim nivoom slobode štampe, a vlast ovih drugih sa pogoršanjem stanja u ovoj oblasti. Ipak, pogoršanje ocena pre izbora na kojima su vlast preuzele stranke starog režima govori da je neophodno drugačije ili bar dodatno objašnjenje. Druga dva argumenta – cinično objašnjenje koje naglašava uticaj vladajućih krugova na medije koje izvire iz trenutnog odnosa snaga, i teorija „indeksiranja“ prilagođena miljeu novih demokratija i analizi demokratskog procesa – uspešno objašnjavaju ovaj nedostatak prethodnog argumenta. Pomenute ocene stanja iz izveštaja o slobodi štampe i njihove promene od pada Miloševića do danas, kompatibilne su u značajnoj meri sa promenama u odnosu političkih snaga na političkoj sceni, bez obzira na to da li se kao njihov izvor navode isključivo pritisci vlasti na medije ili, uz to, i dinamika medijskog „beleženja“ odnosa snaga i kredibilitnosti učesnika u političkom životu novih demokratija.

Ravnoteža snaga unutar vlasti i između vlasti i opozicije do 2008. godine poklapala se sa postepenim poboljšanjem stanja u medijima. Postepeno slabljenje ravnoteže snaga u političkom životu do 2012. godine odrazilo se i na kolebanje ocena slobode štampe – minimalno poboljšanje 2010. godine praćeno je većim pogoršanjem stanja u naredne dve godine. Konačno, neravnoteža snaga posle izbornog i političkog kolapsa stranaka Petog oktobra 2012. godine – kako unutar vlasti, tako i između vlasti i opozicije – u potpunosti je bila praćena bitno pogoršanom ocenom nivoa slobode štampe (tabela 1). Ocene iz drugog izveštaja, u delu o nezavisnosti medija, takođe su kompatibilne sa promenama u odnosu snaga na političkoj sceni. Ravnoteža snaga unutar vlasti i između vlasti i opozicije do 2008. godine pozitivno se odražavala na nivo nezavisnosti medija u poređenju sa razdobljem od 2008. do 2012. godine, u kojem je opstala samo ravnoteža snaga između vlasti i opozicije, a naročito poslednjih nekoliko godina kada ravnoteže nema. Ipak, ocene između 2004. i 2008. godine odstupaju u određenoj meri od tog trenda (tabela 2). U naredna dva odeljka analiziram uticaj odnosa političkih snaga na slobodu štampe u Srbiji u ovom razdoblju.

3. RAVNOTEŽA POLITIČKIH SNAGA I SLOBODA ŠTAMPE

Pad Miloševića i DOS-ovo uspostavljanje kontrole nad ključnim polugama vlasti posle Petog oktobra i decembarskih republičkih izbora 2000. godine označili su prekid višedecenijske nedemokratske vladavine, ali ne i uspostavljanje demokratije. Ključna linija političkih podela iz devedesetih, između SPS-a i SRS-a, s jedne strane, i stranaka DOS-a, s druge strane, pretvorila se već tokom 2001. godine u oštre sukobe unutar DOS-a. Demokratska stranka (DS) i Demokratska stranka Srbije (DSS) uspostavile su kontrolu nad političkim ustanovama i represivnim aparatom različitih nivoa vlasti – saveznog i republičkog – i zemlju dovele do ivice oružanog sukoba, pa nije moguće govoriti o demokratiji. Nastavak takvog miljea jeste i vanredno stanje posle ubistva premijera Đinđića. Tek su skupštinski izbori 2003. godine i kompletiranje personalnog sastava ključnih političkih ustanova, izborom predsednika Republike i sudija Ustavnog suda, stvorili uslove za prelazak praga demokratije. Ipak, zaštita osnovnih sloboda građana – slobode govora, štampe i udruživanja – podignuta je na značajno viši nivo odmah posle Petog oktobra, delom i zato što se počelo sa veoma niskog nivoa zatečenog posle pada nedemokratske vlasti. Ugrožavanje sloboda građana nije izostalo ni kasnije, ali ovde nije reč o sistematskom kršenju osnovnih sloboda niti o podrivanju kapaciteta opozicije da se suprotstavi strankama na vlasti.

Od pada Miloševića do skupštinskih i predsedničkih izbora 2012. godine između ključnih stranaka u političkom životu je u određenoj meri postojala ravnoteža snaga. Čak i u postrevolucionarnom razdoblju, do 2004. godine, imali smo određenu ravnotežu. Mada su u tom razdoblju opozicione stranke, naročito SPS i SRS, bile još uvek slabe i nekredibilne usled tesne povezanosti sa starim režimom, sukob između DS-a i DSS-a unutar nove vladajuće koalicije održavao je balans između ključnih političkih stranaka, oličen i u ključnim ličnostima – Koštunici kao saveznom predsedniku i Đinđiću kao predsedniku vlade Srbije. Ustavno preoblikovanje savezne države, koje je označilo kraj mandata Koštunice kao saveznog predsednika, i vanredno stanje posle ubistva premijera Đinđića narušili su tu ravnotežu. Skupštinski izbori u decembru 2003. godine rezultirali su ponovnim uspostavljanjem ravnoteže snaga, ali u bitno izmenjenom obliku. Rezultat skupštinskih izbora je stvaranje manjinske koalicione vlade DSS-G17-SPO/Nova Srbija, na čelu sa premijerom Koštunicom i uz podršku formalno opozicionog SPS-a. Taj aranžman se u literaturi naziva „prerušenom većinskom vladom“¹² jer SPS jeste neformalno bio u sastavu vladajuće koalicije, ali bez ministara u vladi.

U svakom slučaju, takva koaliciona vlada rezultat je kompromisa više stranaka – što je u uslovima nepostojanja dominantne stranke pokazatelj određenog nivoa ravnoteže. DSS je imao položaj premijera i više uticaja u vladi od drugih stranaka, ali ne i odrešene ruke u upravljanju zemljom. Dodatne elemente ravnoteže predstavljali su izbor predsednika Republike, Tadića, iz opozicione DS, kao i jačanje drugih opozicionih stranaka. Opozicioni SRS je tada stekao najveću pojedinačnu podršku birača od svih stranaka, ali je ključnu ulogu ravnoteže snaga ipak držao

12 K. Strøm, „Democracy, accountability, and coalition bargaining“, *European Journal of Political Research*, 1-2/1997, 56.

DS, ne samo zbog kontrole predsedničkog položaja već i zbog činjenice da je SRS u velikoj meri bio opterećen nasleđem ekstremističkog delovanja tokom devedesetih i bliskoću sa starim režimom. Rezultati skupštinskih izbora 2007. godine promenili su odnose na političkoj sceni u određenoj meri, ali je ravnoteža političkih snaga opstala u drugom obliku. Stvorena je koaliciona vlada DS - DSS - male stranke, u kojoj je DS imao većinu uprkos tome što je Koštunica opstao na položaju premijera. U toj konstelaciji političkih snaga, kontrola položaja predsednika Republike donela je značajnu prevagu DS-u. Istovremeno, SRS ostaje jaka opozicija koju podržava sve više građana, a raste rejting i SPS-u.

Posle vanrednih predsedničkih i skupštinskih izbora 2008. godine, klatno moći prešlo je na stranu DS-a. Tadić je ponovo izabran za predsednika, ovog puta tesnom većinom, a koalicija na čelu sa DS-om osvojila je najviše poslaničkih mesta u Narodnoj skupštini, mada nedovoljno da sama napravi vladu. Vlada je napravljena posle tri meseca pregovora sa koalicijom oko SPS-a. Imajući u vidu da je sada kontrolisao položaj predsednika Republike, predsednika vlade, većinu u vladi, mada ne u potpunosti i skupštinsku većinu, DS je imao dominantni položaj u vlasti sve do redovnih izbora 2012. godine. Određena ravnoteža snaga u političkom životu ipak je opstala, mada u znatno manjoj meri nego ranije jer DSS odlazi u opoziciju a SRS stiže veliku podršku birača na izborima. Pošto SRS, iako je stekao najveću podršku birača od svih stranaka pojedinačno, nije uspeo da uđe u vlast na više uzastopnih skupštinskih i predsedničkih izbora, vođstvo te stranke stvara novu, Srpsku naprednu stranku (SNS) – manje opterećenu balastom političkog i nacionalnog ekstremizma – na koju se postepeno prenosi i podrška glasača SRS-a.

Kako su ravnoteža političkih snaga u razdoblju 2004–2008. i slabljenje te ravnoteže u naredne četiri godine uticali na nivo slobode štampe? U tom razdoblju nije bilo progona novinara, medijskih zabrana i drastičnih kršenja slobode štampe. Pristup građana elektronskim i štampanim medijima, kao i internetu, bio je slobodan. Pluralističko izveštavanje o političkom životu je sada postalo pravilo, imajući u vidu delovanje većeg broja elektronskih i štampanih medija različitih političkih orijentacija. Ipak, reč je o tzv. spoljnoj raznolikosti ili pluralizmu: mediji zastupaju različita politička uverenja ali su uglavnom zatvoreni za drugačije stavove, naročito one suprotstavljenih političkih grupa. U svakom slučaju, stanje u ovoj oblasti značajno je poboljšano u odnosu na vreme Miloševićeve vladavine tokom devedesetih. Opstali su mnogi problemi iz prethodnog razdoblja, ometajući dalji napredak u ovoj oblasti, kao što su preveliki broj medija, naročito elektronskih, nedovoljno prozračno vlasništvo usled neodgovarajuće regulative i mešanja države u medijsko tržište. Politički i ekonomski pritisci na medije takođe su opstali i u tom razdoblju, mada u znatno manjoj meri nego devedesetih, kao i uticaj vlasti na funkcionisanje medija u javnom vlasništvu. Politički pritisci su bili izraženiji na lokalnom nego na državnom nivou. Mada je u medijskom izveštavanju postojao pluralizam, komercijalni pritisci kojima su mediji bili izloženi, naročito televizije sa nacionalnom frekvencijom, ograničavali su njegove domete. Nepovoljno ekonomsko okruženje u kojem su mediji funkcionisali, naročito mediji u privatnoj svojini, pre svega kada je reč o obezbeđenju sredstava od oglašavanja, otvorilo je prostor za raznovrsne pritiske.¹³

13 A. Milojević i A. Ugrinić, „Sloboda novinarstva u Srbiji pod pritiskom politike i novca“, *CM – Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 20/2011; A. Krstić, „Novinarstvo i medijska industrija u

Postepeno pogoršanje nivoa slobode štampe počinje u vreme koalicione vlade predvođene DS-om, koju je usmeravao predsednik Tadić. Restriktivne izmene relevantnih zakona iz 2009. godine predstavljale su pokušaj ograničavanja medija u kritici vlasti i autonomije regulatornog tela, kao i uspostavljanja posredne kontrole nad javnim servisom, uprkos otporu civilnog društva i nekih opozicionih stranaka. U vreme ekonomske krize, politički pritisci na medije najčešće su se ispoljavali usmeravanjem oglašavanja državnih ustanova i javnih preduzeća ka „prijateljski“ nastrojenim medijskim kućama. Pristup opozicionih stranaka medijima, naročito elektronskim medijima, tokom kampanja za predsedničke i parlamentarne izbore 2012. godine – pre svega SNS-a i DSS-a – sužen je prvi put od 2003. godine. Nije reč samo o medijima u javnom vlasništvu, već i o privatnim medijima bliskim vladajućoj koaliciji. Imajući to u vidu, ravnoteža snaga između stranaka Petog oktobra unutar vlasti ili između vlasti i opozicije – bila je ključna za stvaranje uslova za delimičnu slobode štampe. Slabljenje te ravnoteže posle parlamentarnih izbora 2008. godine odrazilo se i na pogoršanje stanja u ovoj oblasti.

4. PAD STRANAKA PETOG OKTOBRA I URUŠAVANJE SLOBODE ŠTAMPE

Stranke Petog oktobra, uključujući i vodeći DS, izgubile su predsedničke i skupštinske izbore 2012. godine. Odbijanje dela birača koji su ranije glasali za te stranke da podrže ekonomski neuspešnu, klijentelističku i sve manje demokratsku politiku dotadašnje vlasti omogućilo je da za predsednika Republike bude izabran kandidat opozicionog SNS-a i da SNS i SPS, dotadašnji koalicioni partner DS-a, stvore novu vladajuću koaliciju. Stranka sa najvećom podrškom birača (SNS) sada kontroliše vlast iako mesto predsednika vlade ustupaju SPS-u, slabijem koalicionom partneru. Mada se i pre 2012. godine značajno menjao stranački sastav vlasti, naročito posle izbora 2003. i 2008. godine, sada prvi put stranke starog režima potpuno kontrolišu ključne poluge vlasti.

Predsednički i skupštinski izbori nisu označili samo prelazak DS-a i malih koalicionih partnera u opoziciju već i početak kolapsa stranaka Petog oktobra. Demokratska stranka – najveća i najuticajnija stranka bivšeg DOS-a – izgubila je podršku mnogih svojih ranijih glasača, a posle prelaska u opoziciju počela je i da se urušava iznutra. Za dve godine ta stranka je promenila dvojicu vođa, ali su na njenom čelu i dalje ostali pojedinci iz samog vrha stranačkog establišmenta koji je izgubio kredibilitet u javnosti. Umesto da predvodi opoziciju, novo vođstvo je pristalo na kooptaciju od SNS-a. Zadržavanje položaja gradonačelnika Beograda i, kasnije, pokrajinske vlade i skupštinske većine u Vojvodini, bilo je moguće samo uz prećutni pristanak vlasti. Konačno, bivši predsednik stranke Tadić i njegovi saradnici napustili su DS i stvorili novu stranku pred izbore 2014. godine. Ostale stranke-naslednice DOS-a, kao što su DSS, G17/Ujedinjeni regioni Srbije (URS) i Liberalno-demokratska partija (LDP), takođe gube podršku građana, a od skupštinskih izbora 2014. i status parlamentarnih stranaka. I druge opozicione stranke, uključujući ostatke SRS-a i

„Dveri“, ostaju ispod izbornog praga na ovim izborima i van Narodne skupštine. Izborna koalicija oko SNS-a osvojila je više od tri petine poslaničkih mesta u Narodnoj skupštini, a koaliciona vlada koju su stvorili sa koalicijom oko SPS-a kontroliše oko 80% poslanika. Rezultat je potpuna dominacija SNS-a i marginalizacija opozicije u Narodnoj skupštini, koja podseća na rezultate prvih višestranačkih, ali ne i demokratskih izbora 1990. godine.

Kako se neravnoteža snaga u političkom životu posle izbora 2012. godine, to jest dominacija ključne stranke vladajuće koalicije, odrazila na medijsko izveštavanje i nivo slobode štampe? Problemi u ovoj oblasti koji su postojali od Petog oktobra ostali su i dalje, kada je reč o prevelikom broju elektronskih medija, državnom i neprozračnom vlasništvu, nepovoljnom ekonomskom okruženju, političkim i ekonomskim pritiscima na medijske kuće. Stanje se sada dalje pogoršava, ne samo u odnosu na razdoblje do 2008. godine, u kojem je postojala ravnoteža političkih snaga, već i u odnosu na vladavinu koalicije na čelu sa DS-om do 2012. godine, mada različiti izveštaji o slobodi štampe različito ocenjuju trenutak u kojem se ta promena dogodila (tabele 1 i 2). Opozicione stranke, pre svega DS, sve teže uspevaju da predstavljaju svoje stavove u medijima, a pojačava se negativna kampanja vlasti protiv opozicije, naročito protiv istaknutih ličnosti opozicionih stranaka.

Najuticajnije političke emisije uklanjaju se sa programa televizija sa nacionalnom frekvencijom. „Utisak nedelje“ je skinut s programa Televizije B92, uprkos dugog staža, velike gledanosti i uticaja u javnosti, kao primer drugim novinarima šta im se može desiti ako se usude da kritički ocenjuju delovanje vladajuće stranke i njenog vođe. Ne samo da se delovanje vlasti sve ređe kritički analizira, već neki privatni mediji – na primer, „Informer“ i Televizija „Pink“ – deluju kao informativne službe SNS-a i poluge pritiska na opozicione stranke i druge medije. Pojedini internet sajtovi, kritički usmereni prema delovanju istaknutih predstavnika vladajućih stranaka, povremeno se ometaju, navodno od nepoznatih izvora. Vode se propagandne kampanje, često na ivici govora mržnje, protiv pojedinih opozicionih vođa, predstavnika nezavisnih kontrolnih organa i uticajnih pripadnika vladajućih stranaka, uključujući i predsednika Republike, kada dođu u sukob s predsednikom Vlade ili njegovim najbližim saradnicima. Učestale su konferencije za štampu predsednika Vlade, na kojima se osorno obraća novinarima i široj javnosti, praćene predugim, često uličkim medijskim izveštajima.¹⁴

Odakle izvire urušavanje slobode štampe? Da li je reč o očekivanom rezultatu povratka na vlast stranaka Miloševićevog režima, imajući u vidu njihovo nasleđe represije nad medijima, bez obzira na novu retoriku? Ili je to neizbežan rezultat oportunističke politike koja je na delu od prelaska praga demokratije, bez obzira na trenutnu garnituru na vlasti, koja je ograničena samo trenutnim odnosom snaga, a ne demokratskim uverenjima, ustavom i zakonima? Prvo objašnjenje je kompatibilno sa trendom posle izbora 2012. godine, ali ne i sa pogoršanjem stanja u vreme

14 Zaštitnik građana, *Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2014*, Beograd 2015, 9–12, 123; Zaštitnik građana, *Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2015*, Beograd 2016, 9–10, 175–178; Savet za borbu protiv korupcije, „Izveštaj o vlasničkoj strukturi i kontroli medija u Srbiji“, Beograd 2015; i obrazloženja ocena slobode štampe u Srbiji u izveštajima Freedom of Information Hausa *Sloboda štampe i Države u promenama* od 2013. do 2015. godine.

prethodne vlade. Drugi argument potpuno objašnjava taj nedostatak, ali izgleda da ne može do kraja da objasni razvoj događaja u ovoj oblasti od izbora 2012. godine do danas. To objašnjenje predviđa nepovoljan trend, ali ne i njegov intenzitet. Ako nivo slobode štampe zavisi presudno od odnosa političkih snaga, onda bi taj nivo trebalo da bude još nepovoljniji, imajući u vidu obim dominacije SNS-a u političkom životu zemlje u poslednje četiri godine. Kontrola te stranke i njenog vođe nad ključnim političkim ustanovama – vladom, poslaničkom većinom u Narodnoj skupštini, položajem predsednika Republike – kao i javnim sektorom u celini takva je da bi se u još u većoj meri negativno odrazila na nivo slobode štampe. U tom slučaju, trenutno stanje u ovoj oblasti odgovaralo bi onome u Makedoniji, sa ocenom 58, a ne 40, prema izveštaju *Sloboda štampe* u 2014. godini.¹⁵

S druge strane, nova verzija teorije „indeksiranja“ sugeriše da je, osim aktivnog i sistematskog podrivanja slobode štampe od vlasti, nepovoljni trend u ovoj oblasti poslednjih godina posledica ozbiljnih slabosti ključnih opozicionih stranaka, pre svega onih koji ističu svoje demokratsko usmerenje. Danas su te opozicione stranke loše organizovane, predvođene pojedincima koji ne uživaju lični kredibilitet i koji su opterećeni balastom klijentelizma i ekonomski neuspešne i nedemokratske politike iz vremena kada su te stranke bile na vlasti. Politika vođstva tih stranaka je oportunistička, u neprestanoj potrazi za kooptacijom od vladajuće stranke. Ozbiljnije programsko delovanje, pre svega ka obnovi demokratskih političkih ustanova i demokratskih potencijala u društvu, izgradnji vladavine prava i suzbijanju klijentelizma i korupcije, gotovo je potpuno marginalizovano. U takvom političkom miljeu, medijsko „indeksiranje“ trenutnog odnosa snaga i kredibiliteta ključnih političkih igrača gotovo neizbežno rezultira gotovo monolitnim, ili minimalno pluralističkim, izveštavanjem o političkom životu i pogoršavanjem drugih pokazatelja slobode štampe.

5. OGRANIČENJA I IMPLIKACIJE NOVOG OBJAŠNJENJA

Predloženo objašnjenje ima značajna ograničenja. Prvo, kvantitativni i kvalitativni podaci navedeni u prethodnim delovima teksta dovoljni su samo za preliminarnu, delimičnu empirijsku proveru političkih uzroka sve nepovoljnijeg stanja u oblasti slobode štampe. Provera novog objašnjenja u ovom tekstu oslanja se samo na empirijske analize stanja slobode štampe u celini i uključuje i analizu pravnog, političkog i ekonomskog okvira u kojem mediji funkcionišu. Nedostaju kvantitativna i kvalitativna analiza medijskog izveštavanja o političkom životu, kao i intervjui sa urednicima i novinarima. Tek na osnovu analize tih izvora mogu se sa većom sigurnošću oceniti dometi predloženog objašnjenja. Drugo, ovako prilagođena teorija „indeksiranja“ ima potencijal da objasni trendove u medijskom izveštavanju u novim demokratijama samo pod određenim uslovima. Ključni uslov je da ne postoji neposredna kontrola vlasti nad medijima, uključujući javni servis i ključne privatne elektronske i štampane medije. Neposredna kontrola označava situaciju u kojoj vladajući krugovi rutinski kontrolišu postavljenja uređivačkog i drugog personala i/ili uređivačku politiku u ključnim medijima, što se neposredno odražava na izveštava-

15 Freedom House (2015).

nje o političkom životu, i ne treba je mešati sa posrednim, makar i značajnim političkim uticajem. Na primer, ta teorija ne može da kaže mnogo o situaciji u medijima u Makedoniji pošto je reč o neposrednoj kontroli ključnih medija od vlasti. Osim toga, odnos političkih snaga samo je jedan od mnogih kontekstualnih činilaca koji su negativno uticali na nivo slobode štampe. Ekonomska kriza, na primer, znatno je umanjila prihode elektronskih i štampanih medija, uključujući i one od oglašavanja, što je umanjilo njihovu nezavisnost od političkih i drugih činilaca.

Ako se ipak pokaže da taj argument zaista objašnjava bar jedan deo negativnog trenda u razvoju slobode štampe, onda su njegove implikacije politički relevantne. Mada izloženost autoritarnom diskursu vladajuće stranke u elektronskim i štampanim medijima ostavlja utisak ubrzanog instaliranja diktature u Srbiji, rezultati autoritarne manipulacije i gušenja slobode štampe najverovatnije su „plitki“ i privremeni. Neravnoteža snaga u političkom životu, delom usled organizacionih i drugih slabosti opozicije, proizvodi utisak sveopšte dominacije vladajuće stranke. Makar delimična promena odnosa snaga, neizbežna u narednim godinama, bez obzira na potencijalne uzroke, odraziće se, putem „indeksiranja“ novog odnosa snaga od strane medija, na nivo slobode štampe. Dakle, nije nerealno očekivati da bi se organizovanje i jačanje opozicije, njena programska obnova i povratak kredibiliteta vođstva neposredno odrazili na medijsko izveštavanje o ključnim pitanjima političkog života i pozitivno uticali na nivo slobode štampe u celini. Nasuprot tome, ako se te promene u organizovanju i delovanju ključnih opozicionih stranaka ne dogode u naredne tri-četiri godine, stanje u ovoj oblasti u Srbiji sve više će ličiti na ono u Makedoniji.